

**Ralf Dahrendorf: Hledání nového řádu. Přednášky o politice svobody
v 21. století**
Praha, Paseka 2007, 142 s.

Kniha Ralfa Dahrendorfa *Hledání nového řádu. Přednášky o politice svobody* (Praha, Paseka 2007) zaujme každého, kdo se zajímá o liberální teorii a politiku. Autor, který přednášel sociologii v Hamburku, Tübingenu a Kostnici, byl v letech 1974 – 1984 ředitelem London School of Economics, v letech 1987 – 1997 vedoucím St. Anthony's College a prorektorem Oxfordské univerzity. Od roku 1993 je členem Horní sněmovny britského parlamentu. Knížce v českém překladu Miloše Havelky bychom proto měli věnovat zaslouženou pozornost.

Když byl britský konzervativní politik Harold Macmillan zvolen ministerským předsedou, pronesl 20. června 1957 na fotbalovém stadionu v Bedfordu řeč, která vstoupila do dějin mimo jiné kvůli působivému sdělení: „Budme čestní: většině lidí u nás se ještě nikdy nedařilo tak dobře.“ Podobně český prezident Václav Klaus v novoročním projevu 1. ledna 2008 připomněl, že nikdy předtím nemělo tolik lidí životní perspektivu tak dobrou jako dnes.

Ralf Dahrendorf vidí úžasný vzestup HDP na hlavu, jakého jsme v západních zemích svědky. Připojuje k nim však některá „ale“. Přestože za posledních půl století se na Západě HDP na hlavu zecetřnásobil, lze pochybovat, že by lidé roku 2001 byli čtyřikrát šťastnější, než byli lidé roku 1957. Lidské zkušenosti se štěstím potvrzují spíše lidovou moudrost, podle níž se tyto polohy – vzestupy a pády – neustále střídají.

Když dosáhneme toho, oč se snažíme, nastupuje po určité době ochablost a dokonce i jisté zklamání. Jestliže blahobyť a zámožnost nemají rozměry, které by bylo možné změřit, jak dobře se nám daří, a pokud štěstí je natolik osobní, že je nelze zvážit, je otázkou, které další pojmy nám mohou pomoci dostat se dál. Dahrendorfova odpověď na tuto otázku je: je to svoboda. Svoboda je vůdčí ideou veškerého pokroku lidských věcí.

Dějiny podle autora nesledují žádný předem daný plán. Dějiny nemají žádný smysl. Smysl jim můžeme, ba přímo máme dávat my, např. takový, který otevírá největší počet životních šancí. Dahrendorf je nepolepšitelný osvícenec. Americká ústava a blahobyť národů prostřednictvím neviditelné ruky trhu přispívají k tomu, aby se pro lidi vytvářelo stále více životních šancí.

Nejdůležitější „ale“, jež lze s tezí, že se nám nikdy nedařilo tak dobře, spojit, spočívá podle Dahrendorfa v určení, na koho se vztahuje ono „my“. Podle autora to nejsou všichni lidé, dokonce ani ne všichni v rozvinutých zemích, a už vůbec ne ve třetím světě. Dahrendorf zapomíná, že i chudí lidé v rozvinutých zemích bohatnou a bohatnou i lidé v rozvojových zemích, byť z relativně nižší úrovně.

Nerovnosti jsou podle Dahrendorfa snesitelné tehdy, pokud se ty, kdo nabyli bohatství, nedostávají do situace, že by jiným bránili v plné účasti na životě společnosti, anebo, v případě chudoby, by lidem bránili, aby využívali svých občanských práv. Domněnku, že rostoucí nerovnost může a dokonce musí vést k bodu, kdy se chudí obrátí proti bohatým, Dahrendorf správně kritizuje jako falešnou.

Dahrendorf, ačkoli patří do sociologické teorie konfliktu, zpochybňuje marxistickou teorii o třídním boji. Neexistuje žádný náznak organizování těch, kdo v globálním závodě přišli zkrátka. Normální, první reakcí na nesplněná přání není, že se založí organizace, ale že člověk udělá něco sám. Otevřené společnosti pro to nabízejí mnoho příležitostí a podnětů. Životní šance jsou jejich ideálem a lze je postřehnout v každodenní realitě.

Lze souhlasit s Dahrendorfem, že svoboda a rovnost představují dvě různé perspektivy pohledu na společenské poměry. Kdo chce především rovnost, zapomíná často na svobodu. Dahrendorf vcelku trefně konstatuje, že nerovnost je živlem svobody. Svobodná společnost připouští velký prostor pro rozdíly mezi lidmi, a sice nejen co do jejich povahy, ale i postavení.

Přes tyto cenné postřehy je poněkud překvapivé, že se Dahrendorf příliš snadno uchyluje k sociálně definovaným právům, např. garantovanému základnímu příjmu. Když hovoří o „tržním liberalismu s prvky přerozdělování“, přibližuje se už nápadně americkému liberalismu, který stojí

v kontrapozici proti konzervativismu a má s klasickým evropským liberalismem jen málo společného.

Zjištění Dahrendorfa, že nevede žádná přímá cesta od ztroskotavšího plánovitého hospodářství k funkčnímu tržnímu hospodářství, je v souladu s nahlédnutím, že transformace je dlouhodobý evoluční proces. Cesta podle něj vede spíše slzavým údolím, kdy se podmínky většiny, než se stanou lepšími, nejdříve krátkodobě zhorší. Cesta slzavým údolím trvá déle než volební období.

Jeden z velkých omylů mnoha nových demokracií a ostatně i omylů výmarské republiky spočíval v očekávání, že politická demokracie nutně, ba přímo automaticky vytvoří hospodářský blahobyt. Tak tomu ale podle Dahrendorfa není. Obojí vyžaduje osobité úsilí. Kdo je ve svých očekáváním vzájemně směšuje, může lehce ztratit obojí: protože nekvete ekonomika, opouští také demokracii.

Autor klade otázku, co bychom měli učinit, abychom úspěšně potřeli příznaky anomie (nepřítomnost hodnot), které doprovázejí modernizaci a globalizaci, aniž přitom dáme v sázku svobodu. Dahrendorf volá po institucích garantujících svobodu. Jeho varování, že bez společných hodnotových přesvědčení zapůsobí bacil anomie ve všech negativních formách, je však přeci jen příliš příkré.

Dahrendorf správně upozorňuje, že občanská společnost je svou povahou tvořivý chaos. Občanské společnosti se nedají jednoduše vytvořit a už vůbec ne shora, opatřeními státu. Teze, že jejich vznik může být ulehčen právními pravidly, daňovým zvýhodněním či uvolněním z práce, však překračují rámec čistě liberální společnosti. Prozíravé je Dahrendorfovo přiznání chyby multikulturního ideálu.

Dahrendorf ve své knize vyzdvihuje národní státy, které jsou domovským místem demokracie a budovu, v níž se daří liberálnímu řádu. Autor přiznává, že v posledních desetiletích se důležitá rozhodnutí přesunula od národních států do větších, často méně vyhraněných prostor. Pro Evropany vstupuje do hry dobře definovaný prostor EU. Především v něm, tedy mimo národní státy se má osvědčit evropská demokracie.

Dahrendorf souhlasí s Larry Siedentopem, že demokratická legitimita v Evropě je v nebezpečí. Dokonce nabízí hořký vtip: kdyby EU žádala o členství v EU, musela by být odmítnuta kvůli chybějícímu demokratickému uspořádání. Přes novou rétoriku evropanství nebyla Evropa nikdy tak silně roztržena do národních kultur jako dnes. Dahrendorf varuje, že protože neexistuje žádný evropský národ, ztrácí evropská demokracie své základy.

Demokratické instituce si bez toho, čemu se říká demos, nezaslouží své jméno. Evropa nemá žádný evropský národ, žádnou evropskou řeč, žádné evropské veřejné mínění, žádná pro všechny závazná měřítká státní příslušnosti. EU není demokratickým státem a nebyla by jím ani po takzvané ústavní smlouvě. Je spíše symptomem demokratického dilematu, které liberální systém vystavuje tlaku.

Liberální řád spočívá na dvou pilířích: demokracii a právním řádu. Oba fungují v rámci národního státu. Představa světového parlamentu a světové vlády patří prozatím nejen do říše fantazie, nýbrž i utopie, to znamená fantazie nepraktické. Lze pochybovat, zda mezinárodní normy v přísném slova smyslu, totiž mezinárodní právo vůbec existuje. Páteří ústavy svobody zůstane národní stát a parlamentní demokracie klasického střihu.

Když Dahrendorf varuje před etnickými čistkami při prosazování práva národů na sebeurčení, je to zajisté legitimní. Přesto příklady, které uvádí na podporu tvrzení, že dochází ke koncentraci moci v rukou regionálních demagogů a potentátů – například nezávislé Slovensko, nezávislé Baskicko či nezávislý Quebec – nejsou příliš šťastné. Že by v Quebecu či na Slovensku docházelo k etnickým čistkám, je nesmysl.

Dahrendorf filozoficky následuje spíše Kanta a Poppera než Rousseaua, Hegela či Marxe. Většina stoupenců kosmopolitních nadějí se více či méně vyznačuje představou nekonfliktního světa. V rámci Kantova systému je divoká svoboda přírodního stavu a la Hobbes, totiž válka všech proti všem, spoutána spravedlivou „občanskou ústavou“ a tím se největší svoboda, jakou lze uskutečnit ve společnosti, stává přinejmenším možnou.

Rousseauem prostupuje sen o provždy stejné Arkádii. Kant je naproti tomu realistou a zastáncem čínorodosti. Nuda nehybného světa, v němž jsou všechny problémy vyřešeny – konec dějin mu

připadal nejen scestný, nýbrž i nesnesitelný a především neodpovědný: co my lidé můžeme, to musíme také chtít a pokoušet se činit. Idyla dokonalé svornosti, skromnosti a vzájemné lásky je koncem svobody, je entropií.

Svoboda má nejen instrumentální roli, tj. vývoj je možný jen prostřednictvím svobody, přesněji řešeno prostřednictvím určitých základních svobod. Svoboda má navíc roli konstitutivní, protože na jejím růstu se měří úspěšnost vývoje. Kdo chce vyřešit všechny otázky světa, nakonec nevyřeší žádnou. Světová demokracie je utopie, utopií však není svět demokracií. V něm naopak leží budoucnost.

Marek Loužek